

ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՎՈՂ ՈՒՍՈՒՑՉԻ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Հետազոտության թեման՝ ՀԵՏԱԴԱՐՁ ԿԱՊԻ
ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՍՈՎՈՐՈՂՆԵՐԻ
ԱՌԱՋԱԴԻՄՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱ

Դավթյան Մարգարիտա
Հետազոտող ուսուցիչ՝ .....
անուն, ազգանուն

Վաղարշապատի հմ. 5 ավագ դպրոց
.....
Դպրոց

Գևորգյան Կարինե
Մենթոր ուսուցիչ՝ .....
անուն, ազգանուն

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

- 1) Ներածություն
- 2) Գրական ակնարկ
- 3) Գործնական համատեքստ
- 4) Եզրակացություն
- 5) Գրականության ցանկ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Որակյալ կրթության հիմքում ընկած է արդյունավետ դասավանդումը: Վերջինս մի շարք կարևոր բաղադրիչների ամբողջություն է ուսուցչի՝ մասնագիտական և մանկավարժական մոտեցումների մշտական վերանայում և կատարելագործում, ուսուցանման նպատակների ու խնդիրների ձևակերպում, պլանավորում, դասարանում բարենպաստ մթնոլորտի ձևավորում, մոտիվացիայի և ներգրավվածության ապահովում, սովորողներին իրենց ուսումնառության վերաբերյալ հետադարձ կապի տրամադրում: Արդյունավետ հետադարձ կապը սովորողին առաջ մղող դրական ազդեցություն ունի: Հետադարձ կապից է կախված ուսումնառության արդյունավետությունը:

Հետազոտության նպատակն է հետադարձ կապի տարբեր ձևերի կիրառման միջոցով բարելավել սովորողների առաջադիմությունը:

«Հետադարձ կապ» (feedback) տերմինն առաջին անգամ կիրառվել է կիբեռնետիկայի հիմնադիր Նորբերտ Վինների կողմից: Այն ձևակերպվել է որպես ավտոմատ կառավարման համակարգ, որը որոշակի ճշգրտությամբ կատարում է տրվող կամայական հրամանը:

Հոգեբանության մեջ հետադարձ կապը դիտարկվում է որպես մի անձից մեկ այլ անձին հաղորդագրություն այն մասին, թե ինչպես է նա ընդունվում այդ մարդու կողմից:

Հետադարձ կապը կարող է լինել դրական և բացասական, ակնթարթային և ուշացած, արտաքին և ներքին, համակարգված և տարերային, խիստ և ոչ խիստ, մակերեսային և խորը, միակողմանի և ծավալուն, արդյունավետ և ոչ արդյունավետ և այլն:

Բարձրորակ հետադարձ կապը կատարված գործողության արդյունքի տեղեկույթ է՝ տրված ինքն իրեն, այլ մարդու կամ մարդկանց խմբի այնպիսի ձևով և հաջորդականությամբ, որում այն առավելագույնս կօգտագործվի հետագա կատարվող գործընթացի որակյալ առաջընթացի և արդյունավետության բարձրացման համար: Ի հակադրություն բարձրորակ և դրական հետադարձ կապի՝ բացասական հետադարձ

կապը կարող է աշակերտի մոտ առաջացնել ագրեսիվություն, աշխատունակության և աշխատելու ցանկության անկում, որն էլ իր հերթին կբերի ուսումնառության որակի իջեցման: Հետադարձ կապն օգնելու է սովորողին ունենալ պատկերացում իր ձեռքբերումների և անելիքների մասին, իսկ ուսուցչին կողմնորոշելու է ուսուցանմանն ուղղված իր հետագա քայլերը հստակեցնելուն:

Ուսուցչի դիտարկումների արդյունքում ձևակերպված հետադարձ կապը պետք է լինի դրական, հուսադրող, առաջ մղող, միաժամանակ ուղղված լինի աշակերտների սխալներն ու թյուրըմբռումները ընդգծելուն և դրանք շտկելու ուղիները տեսնելուն:

Հետագոտական աշխատանքի իրականացմամբ իմ առջև դրված գլխավոր նպատակն էր ուսումնասիրել է հետադարձ կապի ազդեցությունը, սովորողի սովորողի առաջադիմության վրա, բացահայտել հետադարձ կապի ազդեցությունը և իրականացնել դրա գնահատում տարբեր տեսանկյուններից:

ԳՐԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ

Ըստ Ջ.Փեթթիի և Հ.Թիմփերլիի հետադարձ կապը հայեցակարգվում է որպես տեղեկույթ՝ տրված մեկի (օրինակ՝ ուսուցիչ, հասակակից, ծնող, սեփական անձ, փորձառություն) կողմից մարդու կատարածի կամ ընկալածի վերաբերյալ: Հետադարձ կապը կատարածի հետևանք է: Հետադարձ կապն ուսման և հաջողության վրա ունի հզոր ազդեցություն: Այդ ազդեցությունը կարող է լինել կա՛մ դրական, կա՛մ բացասական: Հետադարձ կապը շատ ազդեցիկ է, երբ այն վերաբերվում է սխալ մեկնաբանություններին և ոչ թե ընկալման լրիվ բացակայությանը: Հետադարձ կապի հիմնական նպատակը ներկա ընկալումների, կատարման և նպատակների միջև տարբերությունների նվազեցումն է: Ուսուցիչների և աշակերտների կիրառած ռազմավարությունները այս տարբերությունը նվազեցնելու համար կարող են շատ թե քիչ արդյունավետ լինել կրթությունը բարելավելու հարցում, ուստի կարևոր է հասկանալ այն պայմանները, որոնք տարբեր արդյունքներ են առաջացնում: Արդյունավետ հետադարձ կապը պետք է պատասխանի երեք հիմնական հարցի՝ տրված ուսուցչի և կամ աշակերտի կողմից՝ ո՞ր եմ գնում (որո՞նք են նպատակները), ինչպե՞ս եմ գնում (ի՞նչ առաջընթաց կա դեպի նպատակը), ո՞րն է հաջորդը (ի՞նչ գործողություններ պետք է նախաձեռնել ավելի մեծ առաջընթաց ունենալու համար): Նրանք նաև առանձնացնում են հետադարձ կապի կիզակետը՝ չորս մակարդակներ. առաջին՝ հետադարձ կապ առաջադրանքի կամ արդյունքի մասին (ԱՀԿ), երկրորդ՝ հետադարձ կապը կարող է նպատակաուղղված լինել այն գործընթացին, որը սովորաբար արդյունք է ստեղծում կամ ամբողջացնում է առաջադրանքը, այսինքն՝ առաջադրանքի մասին հետադարձ կապ (ՄՀԿ), երրորդ՝ աշակերտներին տրվող հետադարձ կապը կարող է կենտրոնանալ ինքնակառավարման մակարդակի վրա՝ ներառյալ ինքնագնահատման և ինքնավստահության ավելի կարևոր հմտությունները առաջադրանքով զբաղվելու համար (ԻՀԿ), չորրորդ՝ հետադարձ կապը կարող է անձնական լինել, այն կարող է ուղղված լինել «անձին» և հաճախ կապ չունի

առաջադրանքի կատարման հետ (ԵՀԿ): Նրանք պնդում են, որ ԵՀԿ-ն ամենաքիչ արդյունավետությունն ունի, ԻՀԿ-ն և ՄՀԿ-ն արդյունավետ են առաջադրանքը խորապես մշակելու և յուրացնելու առումով, իսկ ԱՀԿ-ն արդյունավետ է այն ժամանակ, երբ առաջադրանքի մասին տեղեկությո՞ւր օգտակար է լինում ռազմավարության մշակումը կատարելագործելու և ինքնակառավարումը մեծացնելու համար: Նրանք եզրակացնում են, որ հետադարձ կապի ազդեցության աստիճանը բարձր է այն դեպքերում, երբ սովորողը տեղեկություններ է ստանում առաջադրանքի և այն ավելի արդյունավետ կատարելու մասին, ավելի ցածր է թիրախավորման վրա շեշտը դրված միջամտությունների կիրառման դեպքում և շատ ավելի ցածր՝ գովասանքի, պարզների ու պատժի կիրառման դեպքում: Հեթթի, Ջ. և Թիմփերլի, Հ., (2007) մարտ, հո77.No1, 81-112:

Ըստ Բլեքի և Ուիլյամի՝ հետադարձ կապը ուսումնառությանը նպաստող գնահատման կարևոր գործիքներից է: Նրանք գտնում են, որ նույնիսկ այն դեպքում, երբ հետադարձ կապը փաստացիորեն արդյունավետ է, դրա ազդեցությունը ոչ բոլոր դեպքերում է հնարավոր շարունակաբար պահպանել: Եթե հետադարձ կապի արդյունքում շահադրդումը (մոտիվացիան) մեծանում է, ապա համապատասխանաբար ավելի շատ ջանքեր են պահանջվում այն պահպանելու համար (իմ կարծիքով և՛ ուսուցչից, և՛ սովորողից): Այն դեպքերում, երբ հետադարձ կապը կենտրոնանում է առաջադրանքների վրա՝ այսպիսով շեշտադրելով ուսումնառության գործնական նպատակները, այն դրանով իսկ խոչընդոտում է խորքային ուսումնառությանը: Նրանք ուսումնասիրությունների արդյունքում գալիս են եզրահանգման, ըստ որի միջամտությունները պակաս արդյունավետ են, եթե դրանք ուշադրությունը բևեռում են առաջադրանքից բացի որևէ այլ բանի վրա, (օրինակ՝ ուսումնառողի անձի) և առավել արդյունավետ են, երբ ուշադրությունը բևեռվում է առաջադրանքի կատարման շահադրդման կամ առաջադրանքների կատարման միջոցով ուսումնառության վրա: Նրանք նաև այս կարծիքն են արտահայտում. որպեսզի գնահատումը կառուցողական լինի, հետադարձ կապից ստացված տեղեկությունը պետք է օգտագործվի, այսինքն հետադարձ կապի նկատմամբ տարբերակված

մտեցումներն ընկած են արդյունավետ ուսուցման հիմքում: Նրանց հողվածում խոսվում է նաև ուսումնական հետադարձ կապի չորս

տեսակների մասին(Ա և Բ՝ գնահատողական, Գ և Դ՝ նկարագրողական բնույթի).

1) Ա տեսակի հետադարձ կապ, որը պարզևատրում կամ պատժում է ուսանողներին իրենց (լավ կամ վատ) աշխատանքի համար, օրինակ՝ լավ աշխատանքի դեպքում թույլ են տալիս ճաշի շուտ դուրս գալ կամ հանձնարարությունները ժամանակին չավարտելու դեպքում սպառնում են դուրս չթողնել (պարզևատրող և պատժիչ):

2) Բ տեսակի հետադարձ կապ, որը ցուցադրում է ուսուցչի գոհունակության աստիճանը, օրինակ՝ «Շատ գոհ եմ քեզանից» կամ «Քեզանից շատ հիասթափված եմ» (գոհացուցիչ և ոչ գոհացուցիչ) (իմ կարծիքով այսօր հետադարձ կապի այս ձևը բավական շատ է կիրառվում ուսուցիչների կողմից):

3) Գ տեսակի հետադարձ կապը կենտրոնանում է ուսուցչի կողմից սահմանված հաջողության չափանիշներին աշխատանքի համապատասխանության վրա՝ սկսած այդ համապատասխանության աստիճանից, օրինակ՝ «Այս մասը չափազանց լավ ես բացատրել» (ձեռքբերման բացատրություն), մինչև այն քայլերը, որոնք սովորողը պետք է կատարի աշխատանքը բարելավելու համար, օրինակ՝ «Ուզում եմ, որ այս բոլոր վարժությունների վրայով անցնես և հավասարության նշաններ դնես յուրաքանչյուրի համար» (բարելավման բացատրություն): Գ տեսակի հետադարձ կապին բնորոշ հատկությունն այն է, որ այն կենտրոնանում է աշխատանքի գաղափարի վրա՝ որպես արդյունքի:

4) Դ տեսակի հետադարձ կապը կարևորում է աշխատանքի գործընթացային կողմը, որտեղ ուսուցիչն ավելի շատ համակարգողի դեր է կատարում, քան գնահատողի (բարելավման բացատրություն , առաջխաղացման նախագծում):

«Ձևավորող գնահատման տեսության զարգացում» հողվածում ևս Բլեքը և Ուիլյամը կրկին անդրադառնում են հետադարձ կապին: Այստեղ ուսումնասիրությունները կապված են այն խնդրի հետ, թե ուսուցիչներն ինչպես կարող են շրջանակի մեջ դնել և համակարգել ցանկացած պատասխանին տրվող իրենց հետադարձ կապը: Սա

քննարկում են երկու մակարդակում՝ ռազմավարական մակարդակ (ինչպես է ուսուցչի առավել լայն մանկավարժական կողմնորոշումն ազդում հետադարձ կապի ձևավորման վրա) և մարտավարական մակարդակ (պատասխանների տեսակների և դասարանային խոսույթի ուսումնասիրություններից քաղված դասերի

դիտարկումներ):

Իր ելույթներից մեկում Ուիլյամը նշում է հետևյալը. «Եթե հետադարձ կապը ուղղված է անձին՝ այն ցածր արդյունավետ է և կարող է ունենալ նաև բացասական ազդեցություն: Հետադարձ կապն էֆեկտիվ է, եթե ուսուցչի կարծիքը կենտրոնանում է այն բանի վրա, թե ինչպես սովորողները բարելավեն (ինչպե՞ս գնալ) իրենց ձեռքբերումները: Սովորողը մեր հետադարձ կապի շնորհիվ պետք է հասկանա, որ ունակությունները կարելի է զարգացնել, դրանք ֆիքսված չեն»:

Ջեֆֆ Փեթթին իր «Ժամանակակից ուսուցում» գրքում (էջ 85-89) անդրադառնում է հետադարձ կապի բազմաթիվ հարցերի, որոնցից ես կանդրադառնամ գովեստին և քննադատությանը: Ըստ հեղինակի սովորողները չեն սիրում, երբ իրենց անտեսում են, նրանց խթանում է գովեստը, եթե նրանց հաջողությունն ընդունվում և գնահատվում է, հետևաբար հիմնավորված և կառուցողական քննադատությունը նրանք ավելի շուտ կհամարեն օգտակար, քան ապամոտիվացնող: Իսկ ինչպե՞ս օգնել սովորողներին, որ մեր քննադատությունները դրական ընդունեն: Փեթթին մեզ խորհուրդ է տալիս հետևյալը. փորձառու ուսուցիչները հիմնականում այնպես են քննադատում իրենց աշակերտներին, որ քննադատությունը հնչում է որպես խորհուրդ, և բերում է բազմաթիվ օրինակներ. ուսուցիչը պետք է համադրի գովեստն ու քննադատությունը, վերջինս առաջարկի դրական ձևով՝ կողմնորոշելով դեպի աշխատանքի հետագա բարելավման: «Մեղալ» և «Անելիք» - սովորողների համար կարևոր է իրենց աշխատանքի մասին դրական գնահատականը և տեղեկությունն այն մասին, թե հատկապես ինչն է լավ այդ աշխատանքում (մեղալ): Նրանց անհրաժեշտ է վստահ լինել, որ աշխատանքը ճիշտ է կատարվում մասամբ նրա համար, որ շարունակեն աշխատանքը, և հատկապես նրա համար, որ հաճախ իրենք այն ինքնուրույն չեն կարող ճշգրիտ գնահատել: «Մեղալները» հաճախ նկարագրում են աշխատանքի դրական

ասպեկտը, նաև կարող են ընդգրկել ընտրված մոտեցման դրական գնահատականը, օրինակ՝ նրա պլանավորումը կամ գործադրված ջանքերը: «Անելիք»-սովորողներն անհրաժեշտ է ինֆորմացիա այն մասին, թե ի՞նչը և ինչպե՞ս կարելի է բարելավել իրենց աշխատանքում: Այդ ինֆորմացիան ևս պետք է լինի դրական և ուղղորդի դեպի աշխատանքի բարելավում ապագայում: Այդ դեպքում այն կդիտվի ոչ որպես քննադատություն, այլ որպես խորհուրդ և ավելի քիչ կդիպչի ինքնասիրությանը: Այդպիսի քննադատությունը ցույց կտա բարելավման ուղիները, ոչ թե ուղղակի կմատնանշի սխալները: «Անելիքը» լրացնում է բացը սովորողի ներկայումս գտնվելու մակարդակի և այն մակարդակի միջև, որին ձգտում է նա հասնել: «Մեղալն» ու «անելիքը» կապված են այն նպատակների հետ, որոնց ձգտում է հասնել սովորողը, ինչպես նաև աշխատանքի գնահատման չափանիշների հետ: Եթե սովորողները չգիտեն ուր գնալ, դժվար թե հասնեն վերջնակետին: Այդ պատճառով էլ ուսուցիչները պետք է հստակ ձևակերպեն առաջադրանքները՝ օգտագործելով հասկանալի բառեր: Հետևաբար սովորողների համար օգտակար է նրանց ծանոթացնել գնահատման չափանիշներին, որպեսզի նրանք հստակ տեսնեն, թե ինչ պետք է անել բարձր միավոր ստանալու համար: «Մեղալները»՝ հասած նպատակներն են, իսկ «անելիքները»՝ նպատակներ են, որոնց դեռ պետք է հասնել: Հնարավոր չէ հետադարձ կապի ժամանակ միշտ բոլորին «մեղալներ», «անելիքներ» կամ հստակ հանձնարարություններ տալ, ըստ Փեթթի դա հոգ չէ, բայց անհրաժեշտ է, որ յուրաքանչյուր սովորող ստանա դրանք որոշակի ժամանակահատվածի ընթացքում: Սովորողի աչքի ընկնող աշխատանքներում Փեթթին խորհուրդ է տալիս ընդգրկել և՛ «մեղալներ», և՛ «անելիքներ»:

Փեթթին ուսումնառությունը դիտարկում է որպես երկկողմանի գործընթաց (4. էջ 5657): Ուսումնառության գործընթացը դատապարտված է ձախողման, եթե հետևյալ երկու պայմանները ապահովված չեն.

- աշակերտի համար՝ հարցեր տալու հնարավորություն
- ուսուցչի համար՝ հնարավորություն պարզելու, թե ինչպես է աշակերտը յուրացնում նյութը:

Եթե այնպես լիներ, որ ուսումնառությունը իրենից միակողմանի գործընթաց ներկայացներ, ապա բոլորը գերազանց կսովորեին գրքեր կարդալով և նայելով, իսկ ուսուցիչների կարիք չէր լինի: Առանց հետադարձ կապի ուսուցիչը չի կարող հասկանալ ուսումնառություն տեղի ունեցել է, թե ոչ:

Ուսումնառության մեջ շփումը ենթադրում է, որ լավ կազմակերպված աշխատանքը բերում է հետևյալ շղթային. ի՞նչ եմ ուզում հաղորդել սովորողներին - ի՞նչ եմ ասում - նրանք ի՞նչ են լսում - նրանք ի՞նչ են հասկանում:

Ինչպես «փչացած հեռախոս» խաղում հաղորդագրությունը կարող է աղավաղվել վերոնշյալ շղթայի ցանկացած փուլում: Ստացված հաղորդագրությունը միշտ չէ, որ համապատասխանում է ուղարկվածին և նրան ինչ մենք սովորեցնում ենք, և այն ինչ մենք սովորեցնում ենք միշտ չէ, որ համապատասխանում է նրան, ինչ արդյունքում սովորում են: Այդ պատճառով է հետադարձ կապը շատ կարևոր:

Թոմաս Գորդոնի «Արդյունավետ դասավանդողի կուրս, ինչպես բացահայտել դպրոցականների մեջ ամենալավը» գրքում ամերիկացի հայտնի հոգեբանը խորհուրդներ է տալիս այն ուսուցիչներին, ովքեր ձգտում են բարձրացնել իրենց աշխատանքի արդյունավետությունը: Այստեղ նա կարևորում է միջավայրի տարբեր գործոնների աղդեցությունն ուսուցման արդյունքի վրա, բայց ամենակարևոր գործոն համարում է ուսուցիչների և աշակերտների միջև յուրահատուկ հարաբերությունների հաստատումը: Որպես հարաբերությունների հիմք նա վերցնում է ուսուցչի խոսելու կարողությունը, քանի որ խոսակցությունը կարող է քանդել մարդկանց հարաբերությունները կամ, ընդհակառակը, ամրացնել դրանք: Այդպես է նաև դասարանում խոսակցությունը կարող է կա՛մ հեռացնել ուսուցչին աշակերտից, կա՛մ՝ նրանց էլ ավելի մտերմացնել: Նա կարևորում է այն, թե որքանով է ուսուցիչը կարողանում գովեստի խոսքեր ասել սովորողին, ինչպես է դա ընդունվում և օգտագործվում սովորողի կողմից (այն կարող է ճիշտ չընկալվել սովորողի կողմից և ունենալ հակառակ՝ բացասական ազդեցություն, ուղղվել հենց ուսուցչի դեմ): Սովորողներին պատրաստի պատասխաններ տրամադրելու փոխարեն Գորդոնն առաջարկում է «ակտիվ լսելու» հմտություն զարգացնել («ակտիվ լսել»՝ հետադարձ

կապ ըստ Գորդոնի) (էջ 127-128), ինչի շնորհիվ հնարավոր է դառնում հարցերի միջոցով վեր հանել սովորողի խնդիրները, և նրան մղել դրա լուծմանը՝ իր սեփական հետաքրքրություններին և ոճին համապատասխան: Այսպիսի հետադարձ կապի շնորհիվ սովորողը զգում է, որ իր մտքերն ու հույզերը հարգանքի են արժանանում, հասկացվում և ընդունվում են: Այն նպաստում է զրույցի շարունակմանը, մեղմացնում է հույզերի թեժացմանը և բերում է կատարսիսի (բարձր ներդաշնակության զգացում, որն ունի դաստիարակող նշանակություն): Ակտիվ լսելը նպաստում է խորքային խնդիրների վերհանմանը, որոնց լուծման պատասխանատվությունը կրում է սովորողը: Ըստ Գորդոնի՝ ուսուցիչները շատ լավ են հասկանում բացասական գնահատականների ուժը, բայց նրանց հաճախ շոկի է ենթարկում այն, որ ի հակադրություն տարածված կարծիքի, գովեստը նույնպես միշտ չէ, որ օգտակար է սովորողների համար և հաճախ կարող է ունենալ բացասական հետևանք: Դրական գնահատականը, որը չի համընկնում սովորողի սեփական նկարագրի (իմիջի) հետ, կարող է նրա մոտ առաջացնել գրգռվածություն:

Ն.Պ.Լոկալովը իր «Школьная неуспеваемость: причины, психокоррекция, психопрофилактика» գրքում (1, էջ 10) ուսումնառությունը դիտարկում է որպես ակտիվ փոխազդեցության գործընթաց սովորողի և սովորեցնողի միջև, որի արդյունքում ձևավորվում են որոշակի գիտելիքներ և հմտություններ սեփական ակտիվության հիման վրա, ուսուցչի և աշակերտի փոխադարձ գործունեություն, որը ապահովում է դպրոցականների գիտելիքների յուրացում և գիտելիքներ ձեռք բերելու եղանակների տիրապետում:

Կ.Ա.Բեսսոնովն իր «Հետադարձ կապը սովորողի և ուսուցչի մանկավարժական փոխազդեցության մեջ» հոդվածում նշում է, որ ուսումնառության գործընթացը ցանկացած փուլում ենթադրում է անմիջական փոխազդեցություն ուսուցչի և սովորողի միջև: Մարդկանց միջև փոխազդեցության մեխանիզմի կարգավորումն անհնար է առանց կայուն հետադարձ կապի առկայության: Դա հանդիսանում է հիմնական բաղադրիչը, միջանձնային շփումների հաջողության գրավականը՝ սովորողի ու ուսուցանողի միջև կառուցողական փոխազդեցությունների համար: Յուրաքնչյուր

սովորող պետք է զգա, որ ինքը կտրված չէ դասի ընթացքում տեղի ունեցողից, քննարկվող խնդրից դուրս թողնված չէ, այլ ընդգրկված է քննարկման մեջ և իր կարծիքը ևս կարևոր է: Ըստ նրա հետադարձ կապի՝ փոխազդեցության ու վերահսկողության խնդիրը ուսուցչի և սովորողի միջև գալիս է դեռ անտիկ շրջանի առաջին դպրոցներից, որոնցում ուսուցման հիմնական մեթոդներն էին ուսուցիչների և աշակերտների զրույցները, երկխոսություններն ու քննարկումները: Հին հույն փիլիսոփա Սոկրատեսն առաջիններից մեկն էր, ով սկսեց կիրառել գործընթացների կազմակերպման և կառավարման մեթոդներ: Նա անհատական երկխոսությունների, հրապարակային քննարկումների չպարտադրող ձևով, բազմաթիվ անմիջական հարցերի օգնությամբ կարող էր ոչ միայն վերահսկել քննարկվող խնդրի ընթացքը, այլ ուղղել պահանջվող ուղղությամբ իր աշակերտների գործունեությունը: Հետևաբար, ուսուցման ողջ գործընթացը՝ «անգիտությունից դեպի գիտելիքի ուղին» կարող է ազատորեն վերահսկվել ուսուցչի կողմից հետադարձ կապով: Ստանալով իր աշակերտներից անհրաժեշտ տեղեկություններ՝ Սոկրատեսը կարող է զգալիորեն վերակառուցել ուսումնառության ուղին՝ կախված յուրաքանչյուր աշակերտի անհատական ընդունակություններից: Այսպես հեղինակն անդրադառնում է ուսուցիչ – աշակերտ փոխհարաբերություններին անտիկ շրջանից մինչև մեր օրերը: Միջնադարյան դաս-դասարանային համակարգը սկսում է ուսուցչից ավելի շատ ջանքեր պահանջել լսարանը կառավարելու և կազմակերպելու համար: Հետադարձ կապի տրամադրումը դառնում է ոչ միայն առաջադիմության կառավարման միջոց, այլև ավելի կարևոր՝ սովորողի ճանաչողական ակտիվության ղեկավարման միջոց: Բեսսոնովն անդրադառնում է նաև ժամանակակից մոտեցումներին՝ եզրակացնելով, որ ուսումնառության հաջողությունը կախված է ուսուցման գործընթացի բոլոր մասնակիցների սեփական գործունեության ճիշտ գնահատականից: Հետադարձ կապը դիտվում է որպես սովորողի ամբողջական գործունեության վրա փոխազդեցություն, և ոչ թե նրա ուսումնական պրոցեսի առանձին քայլերի և գործողությունների շրջանակ: Մանկավարժության տեսանկյունից հետադարձ կապը ներկայացնում է որպես

ուսումնական գործընթացի վերահսկման անբաժան մաս ուսումնական պլանի յուրացման ընթացիկ, միջանկյալ և ամփոփիչ փուլերում:

ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍ

Ուսումնասիրելով գրական աշխատությունները պարզ դարձավ, որ հետադարձ կապը այն կարևորագույն գործիքներից է, որը մեծ զդեցություն ունի սովորողների ուսումնառության և հատկապես առաջադիմության վրա: Հենվելով այս փաստերի վրա փորձել եմ որոշ եղանակներ կիրառել սեփական գործունեության ընթացքում և կատարել եզրահանգումներ:

Ինչպես արդեն պարզ դարձավ, ուսուցման գործընթացում կիրառվող հետադարձ կապի էությունը կայանում է ներկայացված թեմայի վերաբերյալ աշակերտների ստացած գիտելիքների, պատկերացումների, գաղափարների վերհանմանը, այլ կերպ ասած հետադարձ կապի կիրառման արդյունքում է ուսուցիչը պարզում որքանով է աշակերտն ընկալել իրեն մատուցված նյութը և որքանով է ընկալել այնպես, ինչպես իրականում անհրաժեշտ է, այսինքն այն բացահայտում է նաև մատուցված նյութի ընկալման համապատասխան աստիճանը:

Սույն հետազոտության ընթացքում ուսումնասիրվել է հետևողական հետադարձ կապի բազմազան ձևերի ազդեցության արդյունքը մեկ դասարանի համար: Անցկացվել է մի քանի դասեր 10-րդ դասարանում, որոնք ամփոփվել է թեմատիկ գրավոր աշխատանքով: Թեմաների ուսումնասիրության ընթացքում փորձել եմ կիրառել հետադարձ կապի բազմազան ձևեր (գրավոր, բանավոր), առվել շատ ուշադրություն դարձնելով սովորողների ներգրավվածության, այլ ոչ թե նրանց ակադեմիական գիտելիքների յուրացման ու վերարտադրման վրա: Այդ նպատակով տրվել են հիմնականում հայտորոշիչ և ամփոփիչ թեստեր, ինչպես նաև բանավոր զրույցի՝ այսինքն հարցուպատասխանի, տարբեր հարցերի վերհանման միջոցով բանավոր քննարկման և թյուրըմբռնումների բարելավման, գծապատկերների մմիջոցով:

Երկու դասերի ընթացքում տրվել է հայտորոշիչ թեստ, ընդ որում սկզբում նոր նյութի հազորդումից առաջ՝ հանձնարարված նյութի վերաբերյալ սովորողների գիտելիքների ստուգման և թյուրըմբռնումների շտկման նպատակով: Ստուգման ժամանակ միայն նշել եմ ճիշտ է կամ սխալ է՝ առանց լրացուցիչ պարզաբանումների: արդյունքները վերլուծել եմ բանավոր՝ նշել առաջադրանքի ուժեղ և թույլ կողմերը, հնարավորություն տվել ինքնուրույն ուղղել սխալ պատասխանները: Երկրորդ թեստը տրվել է թեմայի քննարկումից անմիջապես հետո, դասի ամփոփման փուլում, ստուգումը կատարվել է նույն սկզբունքով՝ նշվել է ճիշտ է կամ սխալ է, քննարկվել է բանավոր: Այս անգամ արդեն նկատելի է դրական փոփոխություն և բարձր, և ցածր առաջադիմություն ունեցող սովորողների մոտ: Այն սովորողները ովքեր ունեցել են դժվարություններ, թեմայի յուրացման հետ կապված, անցկացվել է անհատական զրույց՝ նրանց ունեցած դժվարություններն ու կարիքները պարզելու, առաջադրանքները սխալ կատարելու պատճառները վեր հանելու և հետագա աշխատանքները մշակելու նպատակով: Կատարել եմ անդրադարձ, տվել եմ բարելավման և առաջ մղող հետադարձ կապ, սխալներ չունեցող աշակերտներին հաճնարարել եմ առավել բարդ խնդիրների լուծում խնդրագրքից և շտեմարանից: Հաջորդ հայտորոշիչ թեստային աշխատանքը տրել է մի քանի դասանյութ ամփոփելու նպատակով, աշխատանքների վրա կատարել եմ նշումներ՝ ցուցումներ, խորհուրդներ (հիմնականում հետադարձ կապի «սենդվիչի» սկզբունքով): Այս դեպքում արդեն սովորողների մեծ մասի մոտ նկատվել է դրական առաջընթաց և մեծ ներգրավվածություն դասապրոցեսին: Յուրաքանչյուր սովորող իրեն հասանելիության սահմանում ունեցել է առաջադիմության աճ: Մյուս երկու դասերի ընթացքում հետադարձ կապը տրամադրվել է սովորողների կողմից, իհարկե իմ ուղղորդմամբ, ինչն իր հերթին նպաստել է առողջ համագործակցային միջավայրի ձևավորմանը: Յուրաքանչյուր աշխատանքի վերլուծությունից հետո սովորողները նկարել են իրենց թեստերը, որպեսզի հնարավորություն ունենան կրկին դրանց անդրադառնալու: Բարձր առաջադիմություն ունեցող սովորողները անհատական աշխատանք են տարել

ցածր առաջադիմություն ունեցող սովորողների հետ՝ ունեցած դժվարությունները հաղթահարելու նպատակով:

Վերջում տրվել է ամփոփիչ թեստային աշխատանք, որի արդյունքները մեկ անգամ ևս ապացուցում են, որ տրամադրվող հետադարձ կապի բնույթից կախված սովորողների առաջադիմությունը մեծանում է:

Գրավոր աշխատանքներին տրվող թե՛ բանավոր, թե՛ գրավոր հետադարձ կապերը հիմնականում ունենում են դրական արդյունք: Երբ աշխատանքը կատարվում է անմիջապես թեմայի քննարկումից հետո՝ սխալներն ավելի քիչ են, քան որոշակի ընդհատումից հետո տրվող աշխատանքի դեպքում: Մինչ այս միջամտությունները՝ հետադարձ կապը հիմնականում վերաբերվել է սովորողների սխալ կամ ճիշտ տրված պատասխաններին, գրավոր մեկնաբանությունները գրեթե բացակայել են, ամեն ինչ արվել է բանավոր, սովորողն այլևս հնարավորություն չի ունեցել վերանայելու, շտկելու իր աշխատանքը: Ընդհանրացնելով կարող ենք ասել, որ հետադարձ կապը ուսուցման և ուսումնառության անբաժանելի մասն է: Որքան այն արդյունավետ է, որքան շեշտադրվում են սովորողների ձեռքբերումները և իրականացվում է աշխատանքի պատշաճ վերլուծություն, այնքան ավելի մեծ է հավանականությունը, որ սովորողները շարունակաբար կբարելավեն իրենց առաջադիմությունը:

Հետադարձ կապի կիրառման արդյունքում աշակերտները առավել պատասխանատու են իրենց հանձնարարված դասերի յուրացման համար: Հետադարձ կապի դրսևորումը զգոն է պահում նաև ուսուցչին, քանի որ վերջինս պարտավորվում է դասը վարել այնպես, որ որպես հետադարձ կապի դրսևորում ստանա միայն դրական և հետաքրքիր արձագանքներ, քանի որ հետադարձ կապը նաև ուսուցչի վարած դասի վերաբերյալ կարծիք է, իսկ երբ այդ կարծիքների հավաքագրման գործընթացն իրականացվում է անանուն, առավել մեծանում է ուսուցչի պատասխանատվությունը դասը բարձր որակով վարելու մասով: Հետադարձ կապի կիրառման արդյունքում փոխվում է աշակերտների մոտեցումն ու ընկալումը դասընթացների վերաբերյալ՝ հատկապես երբ կարևորվում է սովորողների ուսուցման գործընթացը, նրանք սկսում են դասընթացը դիտարկել որպես մի երևույթ, որը պետք է ուսումնասիրել և յուրացնել

այնքան խորությամբ, որ դրա արդյունքում ստացված գիտելիքները հետագայում ևս հնարավոր լինի կիրառել:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Ամփոփելով կատարված հետազոտական աշխատանքը կարող եմ ասել, որ ուսումնական գործընթացը փոփոխական է, ուստի այն վերահսկող գնահատման գործիքները ևս փոփոխվող են դրանցից է նաև հետադարձ կապը, որը ժամակ առ ժամանակ պետք է վերանայվի և համալրվի ժամանակին և արտահրավերներին համահունչ մոտեցումներով:

- Հետադարձ կապը սովորողի ուսումնառության ընթացքում ժամանակին և հնարավորինս ճիշտ է բնութագրում նրա ուժեղ և թույլ կողմերը, ինչպես նաև պարունակում է սովորողի հետագա զարգացումն ապահովող առաջարկություններ:
- Ողջ դասի ընթացքում, որպես կանոն, սովորողը ստանում է գրավոր կամ բանավոր հետադարձ կապ իր առարկայական գիտելիքների և հմտությունների, բացթողումների ու ձեռքբերումների մասին: Երբ սովորողն ընդգրկվում է իր և համադասարանցիների գնահատման գործընթացի մեջ, նրա մոտ կարող են զարգանալ նպատակ ներդնելու և դրանց հասնելու հմտություններ:
- Սովորողի առաջադիմությունը մեծապես աճում է, երբ փոխվում է աշակերտի մոտեցումն ու ընկալումը դասընթացի վերաբերյալ, մասնավորապես, երբ դասընթացը սկսվում է դիտարկվել ոչ թե գնահատական ստանալու միջոց, այլ գիտելիքներ ձեռք բերելու և դրանք ապագայում կիրառելու լավագույն հնարավորություն:
- Ուսուցման մեթոդներից յուրաքանչյուրն ունի իր դրական և արդյունավետ դրսևորումները, սակայն դրանցից յուրաքանչյուրի կիրառմանը զուգահեռ հետադարձ կապի կիրարկումը մեծապես կբարձրացնի սովորողի

առաջադիմությունը ապահովելով առավել կրթված, բանիմաց և խելամիտ անհատների առկայություն:

Ոչ բոլոր արհեստավարժ ուսուցիչներին է տրված տեսնել իրենց աշակերտների թեկուզ աննշան հաջողություններն ու աջակցել նրանց: Չէ՞ որ հեշտ է սեփական հարուստ փորձի բարձունքից նկատել սովորողի սխալները:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Бахтиярова А. Ж., учитель английского языка Муссина А. К., учитель биологии Групповая работа как эффективная форма организации урока в условиях повышения качества образования и воспитания ГУ «СОСШПАН» 7 г. Павлодара»
2. Л. В. Гикал Групповая работа как эффективная форма организации урока 2008 / 2009.
3. Sutton Trust 2014. What makes good teaching.
4. Ա. Հովհաննիսյան և այլոք(2006).Համագործակցային ուսուցում.Երևան,Անտարես հրատ.
5. Կ. Ավետիսյան և ուրիշներ,Քիմիայի դասավանդումը հանրակրթական դպրոցում, Երևան, Անտարես հրատ. 2010.
6. Բալայան Ա., Հետադարձ կապ, Երևան, 2021
[Հետադարձ կապ \(ՁԳ\) \(kznakgnahatum.blogspot.com\)](http://kznakgnahatum.blogspot.com)
7. Դասավանդման և ուսումնառության մեթոդների ընտրության քաղաքականություն և մեխանիզմներ, Երևան, 2015,
8. Դասավանդման, ուսումնառության և գնահատման մեթոդներ, /խառը, համակցված ուսուցման համար/, «ՀՖԿՍՊԻ» հիմնադրամի որակի ապահովման բաժին: